

BARTOSZ JANCZAKInstytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
ORCID 0000-0003-0233-7443

PUŁKOWNIK TADEUSZ FELSZTYN (1894–1963) – ŻOŁNIERZ I NAUKOWIEC

Pułkownik Tadeusz Felsztyn należał do grona oficerów Wojska Polskiego pochodzenia żydowskiego. Ideę walki o niepodległość Polski wyniósł z domu rodzinnego i poświęcił jej całe życie. Rodzice zaszczylili go także pasją do nauki, dzięki czemu, poza służbą wojskową i obowiązkami rodzinnymi, zgłębiał swoją wiedzę z kilku dziedzin, m.in. uzbrojenia, bronioznawstwa i filozofii, publikując wiele książek i artykułów na te tematy. Wybuch II wojny światowej był dla niego oraz jego rodziny, podobnie jak dla wielu innych obywateli polskich, momentem przełomowym w życiu – przekreślał plany i marzenia. Pułkownik stał się jednym z przedstawicieli tragicznego pokolenia, któremu I wojna światowa dała dom w wolnej Polsce, a druga ten dom na zawsze zabrała.

Bohater niniejszego artykułu urodził się 30 września 1894 r. we Lwowie w rodzinie żydowskiej o nazwisku Feldstein. 24 października 1919 r. zmienił nazwisko na Felsztyn (taki pseudonim nosił podczas służby w Legionach Polskich (LP))¹; pozostali członkowie jego rodziny uczynili to w okresie II Rzeczypospolitej.

Ojcem Tadeusza był dr inż. Władysław Herman Feldstein (ur. 29 listopada 1864 r.), znany we Lwowie działacz społeczny, niepodległościowy, ruchu asymilacyjnego, bankowiec, przedsiębiorca, wieloletni radny i referent budżetowy lwowskiej Rady Miejskiej, wiceprezes Stronnictwa Demokratycznego². Matką – Helena (ur. 1861 r.), córka Izaaka i Fryderyki Nossig, działaczka niepodległościowa. Należała do Ligi Kobiet, prowadziła

¹ Zmianę nazwiska władze wojskowe oficjalnie zatwierdziły na początku 1920 r. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 8, 6 III 1920 r., k. 191; M. Gałęzowski, *Żydzi walczący o Polskę. Zapomniani obrońcy Rzeczypospolitej*, Kraków 2021, s. 191. Ze względu na fakt, że bohater tej pracy znany jest pod nazwiskiem Felsztyn, autor zdecydował się na używanie tego nazwiska w całym artykule.

² *Kronika Miejska*, „Gazeta Lwowska”, 6 II 1935, nr 29, s. 2.

pierwszą we Lwowie wytwórnię tkanin i dywanów³. Tadeusz miał trójkę rodzeństwa: Łucję, Janinę i Romana⁴. Rodzina mieszkała w willi przy ul. Herburtów 7. Wszyscy jej członkowie działali na rzecz niepodległości Polski.

Jak wspominałem, poza patriotycznym usposobieniem do sprawy polskiej, rodzinę cechowało przywiązywanie dużej wagi do wykształcenia, zdobywania wiedzy, rozwijania talentów, a także aktywności społecznej. Tę drogę obrał również Tadeusz. Kształcił się w renomowanym c.k. IV Gimnazjum we Lwowie⁵. W czasie nauki działał w Związku Walki Czynnej oraz w organizacji „Promień”⁶. Egzamin dojrzałości zdał z wyróżnieniem 19–24 czerwca 1911 r. przed profesorem Politechniki Lwowskiej dr. Zdzisławem Krygowskim⁷ w c.k. II Szkole Realnej we Lwowie, słynącej z wysokiego poziomu kształcenia z przedmiotów matematyczno-fizycznych.

Po zdaniu egzaminu dojrzałości, w roku akademickim 1911/1912 studiował na Wydziale Budowy Maszyn Politechniki Lwowskiej, a w latach akademickich 1912/1913 i 1913/1914 – w Oddziale Matematyczno-Przyrodniczym Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Getyndze. W 1914 r. przerwał naukę na niemieckiej uczelni z powodu wybuchu I wojny światowej⁸. Po przyjeździe do Lwowa, 5 sierpnia 1914 r. zgłosił się do „Strzelca”, gdzie zajmował się szkoleniem rekrutów. W drugiej połowie miesiąca został wysłany do Krakowa, w którym także szkolił ochotników wstępujących w szeregi LP, choć liczył na szybki udział w walkach przeciwko armii rosyjskiej. Po kilku próbach otrzymał przydział do 1 pułku piechoty (pp) LP na stanowisko zastępcy sekcyjnego i 2 października opuścił Kraków⁹.

Żołnierze wyjeżdżający na początku października 1914 r. z Krakowa, w tym Tadeusz Felsztyn, stanowili uzupełnienie dla wspomnianego pułku. Po dotarciu do miejsca stacjonowania oddziału przybyłych żołnierzy rozdzielono pomiędzy bataliony. Bohater niniejszego artykułu został przydzielony do 2 kompanii I batalionu¹⁰. W dniach 22–26 października jego pułk wziął udział w bitwie pod Laskami przeciwko wojskom rosyjskim. Mimo dużych strat Polacy odnieśli taktyczne zwycięstwo, jednak musieli się wycofać z powodu ogólnej przewagi wojsk rosyjskich na froncie¹¹. Tak Felsztyn podsumował swój udział w walkach: „Pięciodniowa bitwa bezpowrotnie jednak zabiła ów romantyczny pogląd na wojnę, owe piękne a złudne miraże, snute przez rozgorączkowaną fantazję na tle przeczytanych książek i poetycznych opisów literackich. Zrozumiałem, że wojna – to nie jakiś krótkotrwały wysiłek, olbrzymi, nadludzki może, ale uwieńczony z miejsca triumfem zwycięstwa lub bohaterską śmiercią w pięknej aktorskiej pozie”¹².

³ S. Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, Wrocław 1988, s. 334; <https://www.geni.com/people/Helena-Feldstein-Felsztyn/6000000008440294690>, dostęp 11 V 2021 r.

⁴ *Kronika Miejska*, „Gazeta Lwowska”, 6 II 1935, nr 29, s. 2.

⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1905*, Lwów 1905, s. 53; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1908*, Lwów 1908, s. 137; *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1909*, Lwów 1909, s. 86.

⁶ *Pamięci szlachetnej postaci śp. Tadeusza Felsztyna*, „Biuletyn” z maja 1964 r., nr 6, s. 59.

⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. II Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1911*, Lwów 1911, s. 104.

⁸ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (AUW), RP.5776, Życiorys Tadeusza Felsztyna z 25 X 1919 r.

⁹ T. Felsztyn, *Moja pierwsza bitwa*, Warszawa 1938, s. 4–5.

¹⁰ WBH, CAW, I.120.1.437, Lista Oficerska podporucznika Tadeusza Feldsteina, k. 99; T. Felsztyn, *Moja pierwsza bitwa...*, s. 10.

¹¹ S. Pomarański, *Zarys historii wojennej 1 pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1931, s. 12.

¹² T. Felsztyn, *Moja pierwsza bitwa...*, s. 26.

Podczas walk występowały duże problemy z zaopatrywaniem jednostek w żywność, w dodatku Felsztyn, podobnie jak wielu innych żołnierzy, stracił podczas bitwy pod Laskami plecak, w którym znajdował się prowiant. W rezultacie nabawił się poważnej choroby żołądkowej i 27 października 1914 r. został wysłany do szpitala w klasztorze Sióstr Niepokalanek w Jarosławiu¹³. Do służby powrócił 1 grudnia 1914 r. Skierowano go na kurs karabinów maszynowych do Wojskowej Szkoły Strzeleckiej w Bruck an der Leitha, który ukończył 1 stycznia 1915 r. z wynikiem dobrym. Następnie, 21 stycznia otrzymał skierowanie na II kurs do Szkoły Podchorążych przy Dowództwie Legionów Polskich, usytuowanej w Marmaros Sziget na Węgrzech, 16 kwietnia przeniesionej do Kamińska pod Piotrkowem Trybunalskim. W nowej siedzibie szkoły 10 maja Felsztyn zdał egzamin elewów II kursu z wynikiem dobrym i jedenaście dni później został mianowany aspirantem oficerskim w randze tytularnego sierżanta z poborami plutonowego¹⁴.

Po zakończeniu szkoły podchorążych od 25 maja do 22 sierpnia 1915 r. służył w 5 pp LP, od 11 września do 2 października był dowódcą Oddziału Telefonicznego III Brygady LP, po czym został skierowany do 7 kompanii 6 pp LP, w której przebywał do 26 października. Miesiąc później, 29 listopada, wyznaczono go dowódcą 1 oddziału karabinów maszynowych (okm) 6 pp LP, którą to funkcję pełnił do 3 marca 1916 r. W międzyczasie, 15 grudnia 1915 r., został mianowany chorążym¹⁵.

W następnych miesiącach chor. Felsztyn dowodził kolejnymi oddziałami karabinów maszynowych 6 pp LP: najpierw 3 okm, od 7 czerwca 1916 r. ponownie 1 okm, a od 13 lipca – 2 okm¹⁶. Te przeniesienia miały zapewne na celu podniesienie poziomu umiejętności żołnierzy wspomnianych oddziałów i wskazują na wysokie kwalifikacje bohatera niniejszego artykułu, nabyte na kursie w Bruck an der Leitha. Potwierdzeniem tego faktu może być awans 15 sierpnia 1916 r. chor. Felsztyna na pierwszy stopień oficerski podporucznika ze starszeństwem z 1 lipca 1916 r.¹⁷ Trzy miesiące później, 27 listopada, został on dowódcą kompanii karabinów maszynowych 6 pp LP, a od 11 lipca do 25 sierpnia 1917 r. był oficerem broni w tym pułku¹⁸.

Po kryzysie przysięgowym w LP, który miał miejsce w lipcu 1917 r., ppor. Felsztyn służył w Polskim Korpusie Posiłkowym (PKP), powstałym po rozwiązaniu Legionów i podporządkowanym Austro-Węgrom. 1 października 1917 r. skierowano go do Szkoły Oficerskiej PKP w Bolechowie jako instruktora. Podczas dziesięciodniowego kursu prowadzono zajęcia m.in. z takich przedmiotów, jak: taktyka służby polowej, nauka o gazach, teoria strzelania oraz nauka o karabinach maszynowych¹⁹. Po bitwie pod Rarańczą, podczas której w wyniku wydarzeń politycznych polscy żołnierze wypowiedzieli posłuszeństwo dowództwu austro-węgierskiemu i przeszli na stronę rosyjską, Austriacy

¹³ WBH, CAW, I.120.1.437, Lista Oficerska podporucznika Tadeusza Feldsteina, k. 99.

¹⁴ *Kilka słów o Szkole Podchorążych Legionów Polskich*, „Panteon Polski” 1927 (kwiecień), nr 31, s. 8–9.

¹⁵ *Lista starszeństwa oficerów Legionów Polskich*, Warszawa 1917, s. 19.

¹⁶ WBH, CAW, I.120.1.437, Lista Oficerska podporucznika Tadeusza Feldsteina, k. 99.

¹⁷ *Ibidem*, I.120.1.374, Wniosek na nominacje, k. 305; *ibidem*, I.120.1.386, Rangaltersliste der Offiziere Polnische Legionem stand am 1 Februar 1917 (Lista starszeństwa oficerów LP), k. 17; *Lista starszeństwa oficerów...*, s. 19.

¹⁸ WBH, CAW, I.120.1.437, Lista Oficerska podporucznika Tadeusza Feldsteina, k. 99.

¹⁹ *Ibidem*; *Szkolenie w Polskim Korpusie Posiłkowym*, „Wiarus. Pismo dla żołnierzy polskich wydawane przez Komisję Wojskową”, 1 II 1918, z. 4, s. 91–92.

aresztowali kadrę PKP w Bolechowie, w tym ppor. Felsztyna²⁰. Wraz z innymi żołnierzami internowano go w obozie dla oficerów w Dulfalva na Węgrzech. Warunki pobytu były trudne. Internowani kwaterowali w nieogrzewanych barakach, cierpieli głód i nie mieli dostępu do bieżącej wody. W rezultacie wielu z nich zapadło na choroby zakaźne²¹.

Po zwolnieniu z internowania w czerwcu 1918 r. ppor. Felsztyn powrócił w złym stanie zdrowotnym do rodzinnego Lwowa. Po nabraniu sił zapisał się na miejscowy uniwersytet i działał w Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Jego podwładni z tej organizacji spotykali się u niego w domu. Tam rozmawiali o sytuacji politycznej, poznawali regulaminy wojskowe, uczyli się także musztry wojskowej²². Poziom przygotowania członków lwowskiej POW został sprawdzony pod koniec 1918 r. W nocy z 31 października na 1 listopada oddziały ukraińskie rozpoczęły walkę o miasto. W obronę Lwowa była zaangażowana cała rodzina Felsztynów. Najmłodszy z rodzeństwa, Roman, walczył z bronią w rękę, natomiast w domu rodziny znajdował się punkt opatrunkowy i miejsce odpoczynkowe dla obrońców²³. W walkach wziął udział także ppor. Felsztyn, który początkowo był oficerem inspekcyjnym i zastępcą dowódcy batalionu stacjonującego w budynku szkoły im. Sienkiewicza przy ul. Polnej, kpt. Zdzisława Tatara-Trześniowskiego. Po reorganizacji batalionu podporucznik stanął na czele trzyplutonowej kompanii piechoty²⁴. Poprowadził ją w walkach o nieistniejącą dziś stację kolejową Kleparów i Szkołę im. św. Marii Magdaleny. Kierował również warsztatem naprawy karabinów maszynowych²⁵.

3 listopada 1918 r. formalnie przyjęto ppor. Felsztyna do odtworzonego Wojska Polskiego, a 8 listopada awansowano go do stopnia porucznika ze starszeństwem z 12 października²⁶. Dzień po awansie por. Felsztyn poprowadził swoich żołnierzy do ataku na Cytadelę i budynek poczty przy ul. Słowackiego 1. Przy dużych stratach własnych udało się zdobyć jedynie gmach poczty. Natomiast 10–18 listopada kompania prowadziła walki pozycyjne w okolicach Szkoły im. św. Marii Magdaleny²⁷.

Sytuacja obrońców Lwowa zmieniła się po wydaniu 19 listopada 1918 r. przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego rozkazu o przygotowaniu odsieczy. W godzinach porannych 21 listopada jej siły zaatakowały Ukraińców. W czasie trwania odsieczy zadaniem żołnierzy zlokalizowanych w Szkole im. św. Marii Magdaleny było zdobycie dwóch bastionów Cytadeli. Porucznik Felsztyn, wyznaczony na dowódcę oddziału karabinów maszynowych,

²⁰ A. Chwalba, *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018, s. 177, 179, 183.

²¹ Szerzej na temat warunków w obozie internowania w Dulfalva zob. m.in. B. Merwin, *Z Dulfalwy nad Tagliamento. Z pamiętnika oficera Legionów Polskich 17 II 1918 r. – 23 IV 1918*, Kraków 1918.

²² D.K. Markowski, *Dwa powstania. Bitwa o Lwów 1918*, Kraków 2019, s. 40.

²³ J. Kochański, *Pierwsze walki na Wulce i o Szkołę Kadecką* [w:] *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*, t. 2: *Relacje uczestników*, red. E. Wawrzukowicz, J. Klink, Lwów 1936, s. 245.

²⁴ T. Felsztyn, *Relacja o szkole Sienkiewicza i Grupie Cytadeli* [w:] *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*, t. 1: *Relacje uczestników*, red. E. Wawrzukowicz, A. Kawalkowski, Lwów 1933, s. 68, 74–75; S. Petry, *Lwów 1918. Bitwa o Dworzec Główny*, Przemysł 2020, s. 63.

²⁵ J. Gella, *Ruski miesiąc 1/XI – 22/XI 1918. Ilustrowany opis walk listopadowych we Lwowie z 2 mapami*, Lwów 1919, s. 73; T. Felsztyn, *Wyprawa na Rzęsnę Polską. Z walk lwowskich*, „Wiarus. Pismo dla żołnierzy polskich wydawane przez Komisję Wojskową”, 2 VI 1919, z. 22, s. 311–312.

²⁶ Archiwum Akt Nowych, Gabinet Cywilny Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Warszawie, sygn. 259, Reskrypt z 3 XI 1918 r.; *ibidem*, Reskrypt z 8 XI 1918 r.

²⁷ T. Felsztyn, *Relacja o szkole Sienkiewicza...*, s. 78–79, 87, 91.

zajął pozycję z karabinem maszynowym na szczycie budynku poczty przy ul. Słowackiego 1. Narażając się na ostrzał, zadał nieprzyjacielowi poważne straty. W czasie ostrzeliwania bastionów odniósł rany po trafieniu odłamkiem granatu, ale do końca wspierał natarcie polskich żołnierzy²⁸. W wyniku odsieczy, w nocy z 21 na 22 listopada Ukraińcy wycofali się na obrzeża Lwowa i aż do lata 1919 r. stawiali opór Wojsku Polskiemu w Galicji Wschodniej²⁹.

Po wyleczeniu ran oraz grypy hiszpanki por. Felsztyn powrócił do kompanii karabinów maszynowych na początku grudnia 1918 r., a niedługo potem otrzymał przydział do sztabu Grupy płk. Władysława Sikorskiego³⁰. Jednak chciał powrócić do służby liniowej i ostatecznie, w połowie stycznia 1919 r., przeniesiono go, na jego prośbę, do tzw. batalionu radomskiego, złożonego głównie z ochotników POW z Radomia, przekształconego następnie w I batalion 24 pp. Tadeusz Felsztyn objął w nim dowództwo nowo sformowanej kompanii karabinów maszynowych³¹. Do tej kompanii przeszedł także jego młodszy brat Roman, który zginął w czasie walk pod Obroszynem 19 kwietnia 1919 r., choć z powodów zdrowotnych miał w nich nie uczestniczyć. Namówiony przez Tadeusza, wspierał natarcie ostrzałem z karabinu maszynowego. Porucznik mocno przeżył śmierć brata i nie mógł sobie wybaczyć zatrzymania go w kompanii³².

Po zakończeniu wojny polsko-ukraińskiej w lipcu 1919 r. por. Felsztyn na czele kompanii karabinów maszynowych I batalionu 24 pp wziął udział w wojnie polsko-sowieckiej 1919–1920. Jeszcze w czasie wojny został przeniesiony jako referent do Sekcji IV historyczno-naukowej Instytutu Wojskowo-Naukowego Departamentu Naukowo-Szkolnego Ministerstwa Spraw Wojskowych (późniejszy Oddział III Naukowo-Szkolny Sztabu MSWojsk), a stamtąd na początku 1921 r. trafił do Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie jako instruktor broni³³. W ten sposób, po kilku latach intensywnych walk, rozpoczął niespełna dwudziestoletnią pokojową służbę w Wojsku Polskim. Pewnym podsumowaniem jego wysiłku zbrojnego była uroczystość zorganizowana 17 kwietnia

²⁸ J. Gella, *Ruski miesiąc 1/XI – 22/XI 1918...*, s. 184–185; Meldunek kpt. Zdzisława Trzeźnińskiego do Naczelnego Komendy Wojsk Polskich dotyczący czynów bojowych jego podkomendnych z 21 XI 1918 r. [w:] *Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Wybór materiałów źródłowych*, t. 1: 1–30 listopada 1918 r., oprac. B. Polak, Koszalin 2000, s. 273.

²⁹ M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000, s. 135, 139–140.

³⁰ Grupa płk. Władysława Sikorskiego (tzw. Kombinowana Dywizja) została powołana 6 I 1919 r. z zadaniem obrony linii kolejowej pod Gródkiem Jagiellońskim. Toczyła walki m.in. o Bartatów, pod Dębową Doliną (kwiecień 1919 r.), Złotą Lipą i Tarnopolem (maj), o Gologóry (maj), Sarny (czerwiec). T. Felsztyn, *Mój brat*, „Biuletyn” 1963 (listopad), nr 2, s. 41. Po zakończeniu odsieczy na mocy rozkazu komendanta miasta z 25 listopada sformowano 1 Pułk Strzelców Lwowskich. W jego skład wchodził batalion, w którym służył por. Felsztyn. Następnie pułk został przekształcony w 38 Pułk Piechoty Strzelców Lwowskich. *Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 4, 12 XI 1918 r., k. 26; *ibidem*, nr 5, 21 XI 1918 r., k. 43; J. Kulczycki, *Zarys historii wojennej 38-go pułku strzelców lwowskich*, Warszawa 1928, s. 7, 11.

³¹ J. Kulczycki, *Zarys historii wojennej 38-go...*, s. 42; J. Pałac, *Zarys historii wojennej 24-go pułku piechoty*, Warszawa 1930, s. 9.

³² K. Tułacz-Wisniewski, *Pieśni poległych z rycinami*, Warszawa 1933, s. 217; T. Felsztyn, *Mój brat...*, s. 42–43; *Pamięci szlachetnej postaci...*, s. 59.

³³ AUW, RP.5776, Życiorys Tadeusza Felsztyna z 25 X 1919 r.; *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 4, 29 I 1921 r., k. 170.

1921 r. w jego rodzinnym mieście, w czasie której został odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy za udział w wojnie polsko-ukraińskiej, w tym w walkach o Lwów³⁴. Wyrazem docenienia zasług wojennych por. Felsztyna był także awans do stopnia kapitana ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r. i 285. lokatą w korpusie oficerów piechoty³⁵.

Po lwowskich uroczystościach kpt. Felsztyn powrócił do warszawskiej szkoły, w której w dalszym ciągu szkolił przyszłych oficerów piechoty Wojska Polskiego. Rok później, 22 sierpnia 1922 r., został dyrektorem nauk w Centralnej Szkole Strzelniczej (CSS) w Toruniu, pozostając oficerem nadetatowym 6 Pułku Piechoty Legionów z Wilna³⁶. Przydział do CSS był dla kapitana, liczącego wówczas 28 lat, początkiem wieloletniej, niezwykle bogatej kariery wojskowej związanej z uzbrojeniem. Stał się on jednym z najlepszych specjalistów z zakresu strzelectwa. Po dwóch latach intensywnej pracy, 1 września 1924 r., został odkomenderowany na III kurs unifikacyjno-doskonalący organizowany w Doświadczalnym Centrum Wyszkożenia w Rembertowie. Kursy te były przeznaczone dla kapitanów – kandydatów do awansu na stopień majora³⁷. Tadeusz Felsztyn ukończył szkolenie z wynikiem dobrym i w rezultacie 17 grudnia 1924 r. został awansowany do stopnia majora ze starszeństwem z 15 sierpnia 1924 r. i 103. lokatą w korpusie oficerów piechoty, pozostając nadal oficerem nadetatowym 6 Pułku Piechoty Legionów³⁸. Niedługo po powrocie z kursu, 4 lutego 1925 r. mjr. Felsztyna wyznaczono na stanowisko kierownika Działu Doświadczalnego CSS³⁹.

W tym samym roku uzyskał pierwszy stopień naukowy. Mimo udziału w działaniach wojennych i związania kariery zawodowej z wojskiem, Tadeusz Felsztyn nie porzucił planów związanych ze zdobyciem wyższego wykształcenia, otwierającego mu drogę do kariery naukowej. Jeszcze w półroczu 1918/1919 chciał podjąć studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, ale z powodu działań wojennych nie rozpoczął nauki. Po zakończeniu wojny polsko-ukraińskiej znalazł się w Warszawie i zapisał na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego. Immatrykulacja nastąpiła 15 listopada 1919 r., ale ponownie musiał przerwać studia. Dopiero trzy lata później za zgodą dziekana, prof. Wacława Sierpińskiego, powrócił na warszawską uczelnię, którą z powodzeniem ukończył w 1923 r., a następnie, 12 czerwca 1925 r., obronił pracę doktorską pt. *Topologiczna definicja czasu*, napisaną pod kierunkiem prof. Stefana Mazurkiewicza⁴⁰. Niestety, radość z awansów zawodowych i naukowych przyćmiła śmierć

³⁴ *Dekoracja Orderem „Virtuti Militari”*, „Gazeta Lwowska”, 17 IV 1921, nr 87, s. 4; *Odnaczenie obrońców Lwowa*, Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 88, 19 IV 1921 r., s. 3; J. Kulczycki, *Zarys historii wojennej 38-go...*, s. 31.

³⁵ *Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923, s. 407.

³⁶ Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 34, 22 VIII 1922 r., k. 757; *Rocznik Oficerski 1923...*, s. 140; *Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 1374.

³⁷ Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 107, 10 X 1924 r., k. 594.

³⁸ *Ibidem*, nr 131, 17 XII 1924, k. 734; *Rocznik Oficerski 1928*, Warszawa 1928, s. 175.

³⁹ Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 12, 4 II 1925 r., s. 54.

⁴⁰ AUW, RP.5776, Podanie Tadeusza Felsztyna do Dziekana Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Warszawie o ponowne przyjęcie na studia z 10 III 1922 r.; *ibidem*, Dyplom nadania stopnia doktora Tadeuszowi Felsztynowi z 12 VI 1925 r.; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 48, 3 XI 1926 r., k. 396.

matki majora – kobieta zmarła po ciężkiej chorobie 31 sierpnia 1925 r. w Karlsbadzie (obecnie Karlowe Wary). Jego ojciec zmarł dziesięć lat później, 2 lutego 1935 r., we Lwowie. Oboje spoczywają na Cmentarzu Łyczakowskim⁴¹.

Pod koniec grudnia 1929 r. mjr. Felsztyna skierowano z CSS w Toruniu do Instytutu Badań Materiałów Uzbrojenia w Warszawie, przekształconego w 1935 r. w Instytut Techniczny Uzbrojenia (ITU), na stanowisko kierownika Działu Doświadczalnego. Major rozpoczął służbę w instytucie 12 lutego 1930 r. Został również stałym członkiem Rady Technicznej Uzbrojenia w sprawach dotyczących Wydziału Broni Małokalibrowej, która działała w ramach ITU. Rok później, 28 stycznia 1931 r., przeniesiono go z korpusu oficerów piechoty do korpusu oficerów uzbrojenia z pozostawieniem na zajmowanym stanowisku, a na początku 1932 r. awansowano na stopień podpułkownika ze starszeństwem z 1 stycznia 1932 r. i trzecią lokatą w korpusie oficerów uzbrojenia⁴². Pod koniec roku bohatera niniejszego artykułu, mającego wówczas 39 lat, wyznaczono na okres trzech lat kierownikiem Centrum Badań Balistycznych (CBB) w podwarszawskiej Zielonce, które było jedną z komórek ITU⁴³.

Na tym stanowisku pozostał do 7 grudnia 1935 r. Od 17 stycznia do 31 marca 1936 r. został tymczasowym kierownikiem Oddziału Chemicznego ITU z powodu wakat. Po wykonaniu wyznaczonych zadań, 9 kwietnia 1936 r. mianowano go kierownikiem Oddziału Ogólno-Technicznego ITU i na tym stanowisku pozostał do kampanii polskiej 1939 r.⁴⁴

W ITU ppłk Felsztyn jeszcze bardziej rozwinął się zawodowo i naukowo w dziedzinie uzbrojenia. Ścisłe współpracował z biurem technicznym Fabryki Karabinów w Warszawie, w latach 1929–1939 wykładał balistykę na Politechnice Warszawskiej, a ponadto był kierownikiem działu odczytowego Towarzystwa Wojskowo-Technicznego⁴⁵. Napisał wiele prac z zakresu strzelectwa i nauki o broni. Jego publikacje były istotne z punktu widzenia wyszkolenia polskiego wojska. W szkoleniu żołnierzy korzystano z podręczników podpułkownika, takich jak m.in.: *Nauka o broni, cz. 1: Nauka o strzale, Karabin piechoty Mausera czy Francuski ręczny karabin maszynowy*⁴⁶. Opublikował także liczne artykuły, m.in. na łamach „Bellony”⁴⁷, „Przeglądu Piechoty” (był członkiem jego komitetu

⁴¹ *Nekrologia*, „Kurier Lwowski”, 5 IX 1925, nr 207, s. 6; *Kronika Miejska*, „Gazeta Lwowska” 1935, nr 29, s. 2.

⁴² WBH, CAW, Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.24, Rozkaz Dzienny Nr. 1 z 4 I 1930 r.; *ibidem*, Rozkaz Dzienny, nr 6, 18 II 1930 r.; *ibidem*, I.342.1.25, Rozkaz nr 3, 10 II 1932 r.; *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 20, 23 XII 1929 r., k. 427; *ibidem*, nr 2, 30 I 1932 r., k. 97; *ibidem*, nr 1, 28 I 1931 r., k. 53; *Rocznik Oficerski 1932*, Warszawa 1932, s. 296.

⁴³ WBH, CAW, Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.25, Rozkaz Nr. 16 z 12 grudnia 1932 r.; *ibidem*, Rozkaz Nr. 17 z 14 XII 1932 r.; *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 11, 11 XI 1932 r., k. 390.

⁴⁴ WBH, CAW, Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczonych (KAPiO), 1769/89/1284, Obliczenie lat służby ppłk. dr. Felsztyna Tadeusza z 29 V 1937 r.; *ibidem*, Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.25, Rozkaz Nr. 5/36 z 26 V 1936 r.

⁴⁵ Biblioteka Polska w Londynie (BPL), Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. B.O. Jeżewskiego, Koperoteka Tadeusza Felsztyna, nr 139.

⁴⁶ *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 42, 6 XI 1923 r., k. 776; *ibidem*, nr 46, 4 XII 1923 r., k. 841; *ibidem*, nr 35 z 27 X 1925 r., k. 244.

⁴⁷ *Bellona. Bibliografia dziesięciolecia 1918–1927*, oprac. S. Łoza, Warszawa 1928, s. 18, 24–25, 38, 46, 51, 72.

redakcyjnego⁴⁸) oraz „Wiadomości Technicznych Uzbrojenia”⁴⁹. Pełnił również funkcję redaktora „Przeglądu Strzeleckiego i Łuczniczego”⁵⁰.

Tadeusz Felsztyn brał również udział w pracach związanych z projektowaniem nowych broni. Na przykład od końca 1920 r. wchodził w skład komisji ustalającej parametry karabinu piechoty. Zajmował się także testowaniem broni zagranicznych, które – bądź zastosowane w nich rozwiązania – mogły zostać użyte w Wojsku Polskim. Należał ponadto do grupy konstruktorów karabinu przeciwpancernego wz. 35, a także był członkiem zespołu testującego ciężki karabin maszynowy Browning wz. 30⁵¹.

W okresie międzywojennym bohater niniejszego artykułu, wzorem swoich rodziców, angażował się w działalność społeczną. Należał m.in. do Związku Broni Małokalibrowej, w którym pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu Głównego⁵², był członkiem Polskiego Kolegium Sędziów Strzelecko-Łucznicznych, a w 1933 r. został przewodniczącym jego Zarządu Głównego⁵³. Zaangażował się poważnie także w działalność Związku Strzeleckiego, starając się, aby organizacja ta rozwijała się i wypełniała w jak najlepszy sposób swoją ideę⁵⁴. W latach 1929–1935 pełnił funkcję szefa Wydziału Strzelectwa Komendy Głównej tej organizacji, ale z powodu nadmiaru obowiązków musiał zrezygnować z tej funkcji⁵⁵. Za swoją wieloletnią, oddaną służbę w 1938 r. otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski za zasługi na polu pracy społecznej. Poza nim odznaczono jeszcze siedmiu członków korpusu oficerów uzbrojenia, w tym pięciu przeniesionych już w stan spoczynku. W tym samym roku podpułkownik otrzymał także brązowy medal „Za Długoletnią Służbę”⁵⁶. Te odznaczenia były niejako podsumowaniem jego wieloletniej, oddanej służby w wojsku II Rzeczypospolitej.

Dalszą karierę wojskową i naukową ppłk. Felsztyna przerwał wybuch II wojny światowej. W związku z groźbą zajęcia Warszawy przez jednostki niemieckie, pod koniec pierwszej dekady września 1939 r. ITU został ewakuowany na wschód. Podpułkownika wyznaczono dowódcą transportu wojskowego. Po ataku ZSRS na Polskę 17 września 1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej w okolicach Mizocza na Wołyniu. Został przewieziony do obozu przejściowego w Szepietówce, a stamtąd do obozu Putywlu. Ostatecznie,

⁴⁸ Zob. m.in. T. Felsztyn, *Z zagadnień podstawy do ciężkiego karabina maszynowego*, „Przegląd Piechoty” 1928, z. 2, s. 110–125; *idem*, *Doktryna odwagi czy doktryna nierozwagi*, *ibidem* 1933, z. 10, s. 467–485.

⁴⁹ T. Felsztyn, L. Mańkowski, S. Płużański, *Wpływ odchyłek tolerancyjnych oraz wad produkcyjnych pocisku karabinowego na własności balistyczne*, „Wiadomości Techniczne Uzbrojenia” 1938, nr 40, s. 137–191.

⁵⁰ Zob. m.in. „Przegląd Strzelecki i Łucznicy” 1933, nr 1.

⁵¹ WBH, CAW, Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.24, Rozkaz Dzienny Nr. 18/30 z 15 VII 1930 r.; zob. szerzej m.in. A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914–1939*, Warszawa 2003.

⁵² *Co słyhać w świecie W.F. i P.W.*, „Junak. Tygodniowy ilustrowany organ Woj. Komit. W.F. i P.W. Poznań-Toruń” 1930, nr 4, s. 28.

⁵³ *Walne zebranie Kolegium Sędziów Strzelecko-Łucznicznych w Polsce*, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” 1933, nr 9, s. 19.

⁵⁴ T. Felsztyn, *O co walczyć będziemy na zjeździe Lwowskim*, „Praca Strzelecka” 1931, nr 7, s. 25–28.

⁵⁵ *Dziennik Zarządzeń i Rozkazów*, nr 7, 1 VI 1935 r., s. 1.

⁵⁶ WBH, CAW, Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.25, Rozkaz Nr. 5 z 22 VI 1938 r.; *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*, nr 3, 11 XI 1938 r., k. 10. Podpułkownik Felsztyn otrzymał jeszcze inne odznaczenia, m.in. 6 VI 1931 r. – Krzyż Niepodległości. WBH, CAW, KAPiO, KN 6 VI 1931, Kwestionariusz z 14 VI 1931 r.

1 listopada 1939 r. trafił do obozu specjalnego w Kozielsku, w którym był przetrzymywany do 26 kwietnia 1940 r.⁵⁷

Władze sowieckie umieściły polskich jeńców wojennych w trzech obozach specjalnych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkwie. W okresie szczytowym przetrzymywano łącznie 14 858 żołnierzy, w tym 4594 w Kozielsku⁵⁸. Nadzór nad obozami sprawował Zarząd do spraw Jeńców Wojennych utworzony w ramach Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (Народный комиссариат внутренних дел СССР, dalej: NKWD).

Polskim oficerom przetrzymywanym w niewoli sowieckiej towarzyszyła bezczynność, która prowadziła do pogorszenia ich kondycji fizycznej i psychicznej. Mimo zakazów władz obozowych jeńcy starali się podejmować różnego rodzaju inicjatywy kulturalne, oświatowe czy religijne, których z każdym tygodniem przybywało. W tę działalność przez cały okres niewoli sowieckiej z wymiernymi skutkami angażował się również ppłk Felsztyn. Po latach wspominał: „Dalszym objawem polepszenia się nastrojów w Kozielsku była niezmiernie ożywiona działalność samokształceniowa, odczytowa, a nawet wydawnicza. Wbrew zakazom władz obozowych kwitła nauka języków, powstały komplety obozowe, a odczyty były zjawiskiem powszechnym. Obejmowały one wszystkie możliwe tematy, naukowe, wojskowe, społeczne, polityczne, ba, literackie nawet”⁵⁹. Zainteresowanie różnorodnymi tematycznie wykładami było duże i mimo zakazów władz obozowych odbywały się one bez większych problemów⁶⁰.

Polskich jeńców wojennych przetrzymywano w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkwie do wiosny 1940 r., po czym, na mocy decyzji władz sowieckich z 5 marca tego roku, zamordowano ich odpowiednio w Katyniu, Charkowie i Kalininie (Twerze). 395 jeńców z różnych powodów nie rozstrzelano. Trafili oni 26 kwietnia 1940 r. do obozu przejściowego w Pawliszczew Borze. W tej grupie znalazł się również ppłk Felsztyn⁶¹, którym według zachowanej dokumentacji zainteresowany był sowiecki wywiad⁶². O przyczynach tego zainteresowania piszę w dalszej części artykułu.

W Pawliszczew Borze ppłk Felsztyn wznowił działalność oświatową wśród jeńców wojennych. Największym zainteresowaniem cieszyły się zajęcia z języków obcych. Sam podpułkownik uczył języka francuskiego, a także wykładał batalistykę⁶³. W połowie

⁵⁷ *Zeznania Tadeusza Felsztyna [w:] Mord w lesie katyńskim. Przesłuchania przed amerykańską komisją Madena w latach 1951–1952*, t. 2, oprac. W. Wasilewski, Warszawa 2018, s. 127; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006, s. 501. Szerzej na temat ewakuacji ITU i okoliczności dostania się do niewoli sowieckiej zob.: IPMS, B.I.116/24, Relacja ppłk. dr. Tadeusza Felsztyna z kampanii wrześniowej 1939 r., z. 1 i 2, k. 1–22.

⁵⁸ M. Faldowska, *Obóz jeńców wojennych w Kozielsku (wrzesień–maj 1940)*, Siedlce 2013, s. 85, 94–95, 97; S. Jacyński, *Zagłada oficerów Wojska Polskiego na wschodzie wrzesień 1939 – maj 1940*, Warszawa 2006, s. 250.

⁵⁹ T. Felsztyn, *Druga strona Kozielska*, „Wiadomości” (Londyn) 1948, nr 21, s. 2; <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/10559/edition/17741/content>, dostęp 16 VIII 2021 r.

⁶⁰ V. Rezler-Wasielewska, *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej*, Opole 2001, s. 182.

⁶¹ *Zeznania Tadeusza Felsztyna...*, s. 127.

⁶² Lista polskich jeńców wojennych z obozu kozielskiego przekazana przez 5. Wydział GUGB NKWD ZSRR do Zarządu JW z 29 marca 1940 r. [w]: *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 2: *Zagłada. Marzec–czerwiec 1940*, red. W. Materski, Warszawa 1998, s. 98.

⁶³ IPMS, KOL. 12/5, Ppłk dr Tadeusz Felsztyn, „Uniwersytet” w Gruzowcu, k. 1.

czerwca 1940 r. jeńców, m.in. z powodu złych warunków kwaterunkowych, przeniesiono do kolejnego obozu specjalnego NKWD w Griazowcu⁶⁴.

W obozie griazowieckim ppłk Felsztyn ponownie zorganizował działalność oświatową, ale na zdecydowanie większą skalę, mimo wielu trudności stawianych przez funkcjonariuszy NKWD. Na początku września 1940 r. przygotował program wykładów, który zatwierdził najwyższy stopniem polski oficer, sprawujący nadzór nad poczynaniami jeńców w obozie, gen. bryg. Jerzy Wołkowicki oraz władze obozowe. Zaproponowany przez ppłk. Felsztyna kurs naukowy był różnorodny. Przez jeńców został nazwany „uniwersytetem” w Griazowcu. Podpułkownik kierował wszystkimi pracami. „Uniwersytet” griazowiecki działał do 26 sierpnia 1941 r., tj. do dnia, w którym formalnie zakończyła się niewola sowiecka polskich żołnierzy w tym obozie⁶⁵.

Zorganizowanie i nadzorowanie „uniwersytetu” było dużym osiągnięciem ppłk. Felsztyna w niewoli sowieckiej, charakteryzującej się niezwykle trudnymi warunkami egzystencjalnymi. Poczynania podpułkownika bacznie obserwowały sowieckie władze wojskowe, a zwłaszcza wywiad. Właśnie na ich polecenie nie został on zamordowany w Katyniu, zapewne z powodu jego osiągnięć w dziedzinie balistyki i prac nad nowymi typami uzbrojenia dla przedwojennego Wojska Polskiego, ale nie tylko, ponieważ w 1935 r. wydał pracę o nabojach małokalibrowych w ZSRS. Potwierdzenie tych słów można odnaleźć podczas pobytu ppłk. Felsztyna w obozie w Griazowcu. Wówczas to zwrócił się do niego oficer NKWD, który namawiał go do napisania referatu o tajnych broniach Wojska Polskiego. Pobieźne opracowanie przygotowane przez podpułkownika nie satysfakcjonowało sowieckiego oficera⁶⁶.

W obozie griazowieckim funkcjonariusze NKWD starali się także przekonać ppłk. Felsztyna do współpracy. Proponowali mu wyjazd do Francji, aby pod nadzorem wywiadu ZSRS propagował współpracę polsko-sowiecką, wstąpienie do Armii Czerwonej, namawiali także do podpisania deklaracji oczerniającej władze II Rzeczypospolitej⁶⁷. Podpułkownik konsekwentnie odmawiał. Potwierdzenie zachowania jego niezłomnej postawy w niewoli sowieckiej można znaleźć we wspomnieniach innych jeńców⁶⁸. Janusz Zawodny zamieścił w swojej pracy interesującą relację, pokazującą nieprzejednaną postawę Felsztyna w niewoli sowieckiej: „Pewnego dnia NKWD wydało rozkaz do jeńców-Polaków, by na następnym apelu wystąpili bez odznak swojej rangi i bez odznaczeń na mundurach. Większość słuchała, ale jeden z oficerów, w randze pułkownika [*sic!*], specjalnie zwrócił na siebie uwagę, bo miał ślicznie wypolerowane buty, pas służbowy, odznaki swego stopnia oraz order Virtuti Militari przypięty do piersi. Przechodzący przed frontem oficer NKWD zadał pułkownikowi kilka pytań, między innymi za co otrzymał ten order? »Za walki z bolszewikami pod Lwowem« – padła odpowiedź. Na to NKWD-zista uderzył pułkownika w twarz tak silnie, że go zakrwawił... Na drugi dzień setki oficerów stanęło

⁶⁴ B. Janczak, *Obozy jenieckie w Griazowcu w latach 1939–1948*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 39, s. 32.

⁶⁵ IPMS, KOL. 12/5, Ppłk dr Tadeusz Felsztyn, „Uniwersytet” w Griazowcu, k. 1–5.

⁶⁶ S. Jacyński, *Ocaleni od zagłady. Losy oficerów polskich ocalałych z masakry katyńskiej*, Warszawa 2012, s. 240–241.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 241–242.

⁶⁸ J. Bober, *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, Łódź 2016, s. 164.

do apelu – dla zmanifestowania swojej solidarności z pułkownikiem, w wyglansowanych pięknie butach, w pasach i z odznaczeniami na piersiach. Tym odważnym oficerem był pułkownik Felsztyn, oficer pochodzenia żydowskiego⁶⁹.

Niewola jeńców obozu griazowieckiego skończyła się w wyniku podpisania 30 lipca 1941 r. tzw. układu Sikorski–Majski, na mocy którego wznowiono polsko-sowieckie stosunki dyplomatyczne i powołano polską armię w ZSRS, składającą się z 5 i 6 Dywizji Piechoty oraz Ośrodka Zapasowego Armii (OZA)⁷⁰. Tadeusz Felsztyn po opuszczeniu obozu udał się do Tockoje i 9 września został mianowany szefem sztabu OZA⁷¹. Proces formowania ośrodka był utrudniony m.in. z powodu złych warunków kwaterunkowych, braków żywności, lekarstw i umundurowania. Ponadto jego struktura organizacyjna nie była dostosowana do tak dużej liczby przyjętych żołnierzy, dlatego dowództwo zdecydowało się przekształcić OZA w Ośrodek Organizacyjny Armii (OOA) z miejscem stacjonowania w Bielebiej. Jego dowódcą został płk dypl. Bronisław Rakowski, a szefem sztabu ppłk Felsztyn⁷².

Na tym stanowisku bohater niniejszego artykułu pozostawał do początków marca 1942 r. W rozkazie pożegnalnym w następujący sposób podsumowano jego pracę na stanowisku szefa sztabu: „Od chwili powstania Ośrodka Armii do dnia 6 III 1942 r. ppłk śl. st. dr Felsztyn Tadeusz, będąc na stanowisku Szefa Sztabu Ośrodka, swoją ofiarną, wysoce wartościową i pełną inicjatywy pracą przyczynił się do skoordynowania prac w Sztabie oraz organizacji Oddziału Ośrodka Organizacyjnego Armii. Za tę pracę dziękuję Mu i w imieniu służby udzielam pochwały⁷³”.

Po odejściu z poprzedniego stanowiska ppłk Felsztyn został mianowany dowódcą 19 pp, wchodzącego w skład OOA. Nazwa tej jednostki nawiązywała do 19 Pułku Piechoty „Odsieczy Lwowa”, stacjonującego w okresie II Rzeczypospolitej we Lwowie. Osoba podpułkownika, znanego obrońcy tego miasta z 1918 r., idealnie wpasowywała się w tę tradycję. Po raz pierwszy w karierze wojskowej ppłk Felsztyn stanął samodzielnie na czele oddziału liniowego, wcześniej dowodził jedynie pododdziałami piechoty. Jego najważniejszym zadaniem było sprawne ewakuowanie pułku ze Związku Sowieckiego na Środkowy Wschód. Na początku 1942 r., z powodu braku współpracy z Moskwą, dalsza rozbudowa PSZ w ZSRS stała się niemożliwa, dlatego na mocy ustaleń polsko-brytyjsko-sowieckich zdecydowano o ich wyjeździe. Polska armia opuściła Związek Sowiecki w dwóch akcjach ewakuacyjnych. Podczas pierwszej z nich, na przełomie marca i kwietnia 1942 r., ZSRS opuścił 19 pp na czele z ppłk. Felsztynem, który jednocześnie od 26 marca był p.o. dowódcy Rzutu Ewakuacyjnego OOA⁷⁴.

⁶⁹ Cyt. za: J. Zawodny, *Katyń*, Lublin–Paryż 1989, s. 113–114.

⁷⁰ *Armia Polska w ZSRR 1941–1942. Organizacja Armii Polskiej w ZSRR 1941–1942. Wybór źródeł*, t. I, oprac. B. Polak, M. Polak, Leszno 2006, s. 17–20; Z. Wawer, *Znów w polskim mundurze. Armia Polska w ZSRR, sierpień 1941 – marzec 1942*, Warszawa 2001, s. 29.

⁷¹ IPMS, A.XII.86/2, Wniosek awansowy ppłk Tadeusza Felsztyna na stopień pułkownika z 14 V 1946 r.

⁷² *Ibidem*, A.VII.1/4, Dowództwo Polskich Sił Zbrojnych w Z.S.S.R., L.dz. 140/Org./Tj./41, Utworzenie Ośr org. Armii, likwidacja O.Z.A. i org. O.Z. 5 i 6 D.P. i Stacji Zbornych przy K.U. z 20 X 1941 r.; Z. Wawer, *Armia generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, Warszawa 2012, s. 425.

⁷³ IPMS, R.881, 19. Pułk Piechoty, Rozkaz dzienny nr 61 z 23 III 1942 r.

⁷⁴ *Ibidem*, A.XII.86/2, Wniosek awansowy ppłk Tadeusza Felsztyna na stopień pułkownika z 14 V 1946 r.

Po opuszczeniu ZSRS 19 pp wszedł w skład formacji o nazwie Wojsko Polskie na Środkowym Wschodzie, dowodzonej przez gen. bryg. Józefa Zająca. Po przeprowadzeniu pierwszej ewakuacji generał zarządził reorganizację podległych mu wojsk, w tym rozwinięcie słynnej Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w 3 Dywizję Strzelców Karpackich. W rezultacie 19 pp został przekształcony w 7 Batalion Strzelców Karpackich i wszedł w skład 3 Brygady Strzelców Karpackich należącej do tej dywizji⁷⁵. Dowódcą batalionu ppłk Felsztyn pozostawał do pierwszej połowy lipca 1942 r. Z rozkazu gen. Zająca z 1 lipca tego roku objął stanowisko zastępcy przewodniczącego Komisji Doświadczalnej Wojsk Polskich na Środkowym Wschodzie⁷⁶, a 15 lipca zdał dowództwo nad batalionem. W ten sposób powrócił do pracy naukowej i prowadził dalsze badania w dziedzinie uzbrojenia. Dwa miesiące później skierowano go na brytyjski kurs dowódców oddziałów piechoty, który odbywał się od 20 września do 14 października 1942 r.⁷⁷

Naczelnym Wódz gen. broni Władysław Sikorski 12 września 1942 r. wydał rozkaz o powołaniu na Środkowym Wschodzie Armii Polskiej na Wschodzie (APW). W jej składzie znalazła się także Komisja Doświadczalna. Po przeszło rocznej służbie, 13 października 1943 r. skierowano ppłk. Felsztyna do Centrum Wyszkozenia Armii (CWA), w którym miał być wykładowcą, a przez pewien czas pełnił również funkcję dyrektora nauk⁷⁸. Zadaniem tej jednostki było szkolenie oficerów, podoficerów oraz szeregowych APW i powołanego w połowie 1943 r. 2 Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. dyw. Władysława Andersa. Podpułkownik wykładał również przez krótki okres w powołanym 4 stycznia 1944 r. OZA APW. Następnie, 12 sierpnia 1944 r., został przeniesiony do Bazy 2 Korpusu, a 24 marca 1945 r. do Komisji Doświadczeń Wojennych Sekcji Oficerów Łącznikowych 2 Korpusu⁷⁹. Służba ppłk. Felsztyna w tym czasie miała charakter szkoleniowo-naukowy, ponieważ nie skierowano go do żadnej jednostki liniowej. W CWA zajmował się organizowaniem i prowadzeniem zajęć dla żołnierzy, a w Komisji zbierał materiały na temat walk 2 Korpusu na Półwyspie Apenińskim w latach 1944–1945.

Na rok przed rozpoczęciem działań wojennych przez korpus, ppłk Felsztyn sporządził opracowanie poświęcone organizacji i taktyce armii niemieckiej, z którego na kursach korzystali również wykładowcy brytyjscy⁸⁰. Na podstawie swoich badań wygłosił także kilka wykładów⁸¹. Następnie zebraną bazę źródłową wykorzystał w publikowanych

⁷⁵ *Ibidem*, A.XI.30/2, Dywizja Strzelców Karpackich, L.dz.53/59/Og.Org./Tjn./42, Rozkaz organizacyjny z 30 V 1942 r.

⁷⁶ *Ibidem*, R.775, 3, Brygada Strzelców Karpackich, L.dz. 236/L./tj./42, Rozkaz nr 15 z 7 VII 1942 r.

⁷⁷ *Ibidem*, R.103, Rozkazy personalne Dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie 1942 i 1943 r., Rozkaz personalny Nr. 37 z 28 IV 1943 r., s. 5.

⁷⁸ *Ibidem*, A.XI.25.10, Centrum Wyszkozenia Armii, L.dz. 154/Tjn/Wyszk.Br/46, Sprawozdanie z pracy C.W.A. w czasie Włoskiej Kampanii 2 Korpusu z 4 IV 1946 r.

⁷⁹ *Ibidem*, A.XII.86/2, Wniosek awansowy ppłk Tadeusza Felsztyna na stopień pułkownika z 14 V 1946 r.; *ibidem*, C.230, Kronika Ośrodka Zapasowego Armii, [b.p.].

⁸⁰ *Ibidem*, A.XI.25/4, Centrum Wyszkozenia Armii, Organizacja i Taktyka armii niemieckiej, przygotował ppłk dr T. Felsztyn, kwiecień 1943 r.

⁸¹ *Ibidem*, A.XI.25/10, Centrum Wyszkozenia Armii, L.dz. 506/Tj./44/Dyr.Nauk, Sprawozdanie z wyszkolenia CWA za miesiąc maj 44 z 6 VI 1944 r.; *ibidem*, L.dz. 875/Tj.44.D.N., Sprawozdanie z wyszkolenia CWA za m-c

artykułach, a w końcowym efekcie w 1947 r. w Londynie wydał w wydawnictwie „Gryf” pierwszą publikację dotyczącą dziejów 2 Korpusu, liczącą 63 strony⁸². Ponadto od schyłku 1945 r. podpułkownik był wiceprzewodniczącym Towarzystwa Wiedzy Wojskowej (TWW), działającego przed wojną i reaktywowanego w 2 Korpusie. Oficjalnie otwarcie TWW nastąpiło 22 listopada 1945 r. w Ankonie z udziałem gen. Andersa, a jego przewodniczącym został gen. bryg. Zygmunt Bohusz-Szyszko. Celem towarzystwa było „krzewienie i popieranie wiedzy wojskowej i ogólnej oraz samokształcenie wśród oficerów i podchorążych 2 Korpusu” poprzez wykłady i działalność wydawniczą⁸³.

Do 1946 r. Tadeusz Felsztyn służył w 2 Korpusie we Włoszech, a następnie wyjechał wraz z nim do Wielkiej Brytanii, gdzie wstąpił do Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia. Swoistym podsumowaniem jego kilkuletniej pracy w Korpusie był awans do stopnia pułkownika. We wniosku awansowym scharakteryzowano go w następujących słowach: „Umysł wybitnie syntetyczny i popularyzatorski, posiada duże zdolności organizacyjne i wielką sprężystość wykonawczą. Charakter nie budzi zastrzeżeń. Nadaje się do wielu prac naukowych z wyższego szkolnictwa na stanowisko kierownicze. [...] Podkreślam ogromną pracowitość w dziedzinie zbierania doświadczeń wojennych. W czasie działań wojennych z dużą odwagą docierał do pierwszych linii dla zebrania danych bezpośrednio w bitwie. Zdolny teoretyk wiedzy wojskowej i technicznej. Użyty w centrum doświadczalnym, lub w szkolnictwie wojskowym, może oddać bardzo duże korzyści”⁸⁴.

Bohater niniejszego artykułu służbę wojskową zakończył w 1949 r. Nie zamierzał wrócić do komunistycznej Polski, ponieważ w okresie pobytu w niewoli przekonał się osobiście, jakimi celami kierowały się władze sowieckie. W wieku 55 lat musiał na nowo budować swoje życie na emigracji i poza strukturami wojskowymi. W Wielkiej Brytanii, wraz z żoną, Francuzką z pochodzenia, Lucienne Suzanne Fernande z domu Montmarde, z którą związek małżeński zawarł w 1923 r., i córką Heleną (ur. 1926 r.) najpierw zamieszkał w Foxley Canadian Camp, Hertford, Hertfordshire, a następnie w Londynie przy 24 Mowbray Road. We wrześniu 1939 r. rodzina pułkownika wyjechała z Warszawy (mieszkali przy ul. Jakubowskiej 14 na Saskiej Kępie) na wschód wraz z personelem ITU. Po odłączeniu się 9 września od transportu, udała się do Lwowa. W 1940 r., na mocy decyzji władz sowieckich, została zesłana do Kazachstanu, w którym w wieku dwóch lat zmarł syn pułkownika Roman (ur. 1938 r.)⁸⁵.

lipiec 1944 r. z 5 VIII 1944 r.; L.dz. 875/Tj/44/D.N.B., Sprawozdanie miesięczne z pracy wyszkoleniowej CWA z 9 XI 1944 r.

⁸² T. Felsztyn, *Dzieje 2 Korpusu*, Londyn 1947; *idem*, *Doświadczenia taktyczne w bitwie o Monte Cassino*, „Wiadomości Wojskowe 2 Korpusu” 1946, z. 3; *idem*, *Rola 2. Korpusu w Kampanii włoskiej*, „Bellona” (Londyn) 1948, z. 4.

⁸³ Sprawozdanie z otwarcia Towarzystwa Wiedzy Wojskowej 2. Korpusu z udziałem gen. Władysława Andersa z 22 XI 1945 r. [w:] *Generał Władysław Anders. Wybór pism i rozkazów*, oprac. B. Polak, Warszawa 2009, s. 226.

⁸⁴ IPMS, A.XII.86/2, Wniosek awansowy ppłk Tadeusza Felsztyna na stopień pułkownika z 14 V 1946 r.

⁸⁵ BPL, Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. B.O. Jeżewskiego, Kopertotka Tadeusza Felsztyna, nr 139; IPMS, B.I.116/24, Relacja ppłk dr. Tadeusza Felsztyna z kampanii wrześniowej 1939 r., zeszyt 1, k. 10; AUW, RP.5776, List dr. Tadeusza Felsztyna do Uniwersytetu Warszawskiego o wydanie odpisu dyplomu doktorskiego z 15 III 1948 r.

Po odejściu z wojska Tadeusz Felsztyn pracował jako nauczyciel matematyki i fizyki kolejno w kilku szkołach: Mount St. Mary's College w Spinkhill koło Sheffield, Bishop Vesey's Grammar School w Sutton-Coldfield i The Holy Family Convent School w Pitsford⁸⁶. W związku ze zmianami miejsc pracy, przenośli się wraz z rodziną do miejscowości, w których znajdowały się wspomniane szkoły. Poza pracą zawodową angażował się także w działalność społeczną w polskim środowisku emigracyjnym w Wielkiej Brytanii. Był m.in. czynnym członkiem Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie⁸⁷, członkiem rady Stowarzyszenia byłych Sowieckich Więźniów Politycznych, Rady Jedności Narodowej, rady Ligi Niepodległości, członkiem Instytutu Polskiej Akcji Katolickiej oraz prezesem Domu Polskiego w Sheffield⁸⁸.

Na emigracji płk Felsztyn intensywnie pracował naukowo. Zapewne przed wybuchem II wojny światowej planował, że po przejściu w stan spoczynku poświęci się pracy badawczej na wyższej uczelni we Lwowie lub w Warszawie. Wojna brutalnie zweryfikowała te marzenia. Jednak, mimo niesprzyjających okoliczności, po 1945 r. napisał aż dziewięć książek dotyczących zagadnień religioznawstwa, filozofii, historii i atomistyki⁸⁹. Opublikował również wiele artykułów na łamach różnych gazet wydawanych w Wielkiej Brytanii, m.in. w „Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza”, „Gazecie Niedzielnej”, w których przeważnie starał się przedstawiać czytelnikom w przystępny sposób problemy z zakresu fizyki, astronomii, znaczenia religii w badaniach naukowych oraz podważał oficjalną doktrynę komunistów w zakresie dotyczącym tych zagadnień⁹⁰. Publikował artykuły również w londyńskiej „Bellonie”⁹¹. Patrząc na jego emigracyjny dorobek naukowy i popularnonaukowy, można z całą stanowczością stwierdzić, że należy on do imponujących. Całość spuścizny piśmienniczej pułkownika obejmuje 22 książki i ok. 60 artykułów. Tadeusz Felsztyn angażował się także w upamiętnienie zbrodni katyńskiej. Zeznawał przed powołaną w 1952 r. Specjalną Komisją Śledczą Kongresu Stanów Zjednoczonych do Zbadania Zbrodni Katyńskiej, tzw. komisją Maddena⁹².

Pułkownik zmarł po krótkiej chorobie 14 grudnia 1963 r. w wieku 69 lat w zakładzie sióstr Nazaretanek w Pitsford. Stamtąd jego ciało trafiło do Northampton General Hospital. Skromny pogrzeb odbył się 21 grudnia. Tadeusz Felsztyn został pochowany na cmentarzu St. Mary's Kensal Green w Londynie. Pozostawił żonę i córkę⁹³. W maju 1963 r., na kilka miesięcy przed śmiercią, w „Biuletynie” Koła Lwowian napisał coś

⁸⁶ BPL, Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. B.O. Jeżewskiego, Kopertoteka Tadeusza Felsztyna, nr 139.

⁸⁷ K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach w Londynie*, Kraków 1995, s. 151.

⁸⁸ BPL, Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. B.O. Jeżewskiego, Kopertoteka Tadeusza Felsztyna, nr 139.

⁸⁹ *Biblioteka Polska*, „Życie. Katolicki Tygodnik Religijno-Kulturalny” z 30 VIII 1953 r., s. 4; *Wiadomości o lwowianach, Lwowie i Małopolsce Wschodniej*, „Biuletyn” 1962 (listopad), nr 2, s. 54.

⁹⁰ T. Felsztyn, *Ziemia, na której żyjemy*, „Gazeta Niedzielną”, 18 XI 1951, nr 46, s. 5.

⁹¹ Zob. m.in.: *idem*, *Uzbrojenie piechoty w okresie dwudziestu lat niepodległości*, „Bellona” (Londyn) 1955, nr 3.

⁹² A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010, s. 399.

⁹³ IPMS, A.44.330/15, Komunikaty prasowe, depeche, artykuły i biuletyny 1964, Śp. dr Tadeusz Felsztyn, k. 94; *Pamięci szlachetnej postaci...*, s. 60.

w rodzaju swojego testamentu: „Jestem więc głęboko przeświadczony, że gdy wrócimy do Lwowa – a wrócimy, jeśli nie my, to nasze dzieci, jak Bóg na niebie – wspomnienie walk lwowskich nie będzie nas dzielić, ale stanie się więzią łączącą oba nasze narody ku wspólnej i zgodnej przyszłości”⁹⁴.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Gabinet Cywilny Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w Warszawie, sygn. 259, Reskrypty.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytet Warszawski 1915–1939, RP.5776.

Biblioteka Polska w Londynie, Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. B.O. Jeżewskiego, Kopertoteka Tadeusza Felsztyna, nr 139.

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Polskie Siły Zbrojne w ZSRS, A.VII.1/4; 2. Korpus, A.XI.25/4; A.XI.25.10; A.XI.30/2; Sztab Naczelnego Wodza i Ministerstwo Spraw Wojskowych / Ministerstwo Obrony Narodowej, A.XII.86/2; Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej, A.44.330/15; Relacje z Kampanii 1939 roku, B.I.116/24; Oddziałowe Kroniki i Dzienniki Działań, C.230 Kolekcje osobowe i organizacji na Uchodźstwie, KOL.12/5; Rozkazy dzienne, R.103; R.775; R.881.

Wojskowe Biuro Historyczne, Centralne Archiwum Wojskowe, Komenda Legionów (Dowództwo Polskiego Korpusu Posiłkowego), I.120.1.386, I.120.1.437 Instytut Techniczny Uzbrojenia, I.342.1.24; I.342.1.25; Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczonych (KAPiO), 1769/89/1284.

Źródła opublikowane

Armia Polska w ZSRR 1941–1942. Organizacja Armii Polskiej w ZSRR 1941–1942. Wybór źródeł, t. I, oprac. B. Polak, M. Polak, Leszno 2006.

Bellona. *Bibliografia dziesięciolecia 1918–1927*, oprac. S. Łoza, Warszawa 1928.

Bober J., *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, Łódź 2016.

Dekoracja Orderem „Virtuti Militari”, „Gazeta Lwowska”, 17 IV 1921, nr 87.

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, różne wydania.

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych, nr 34, 22 VIII 1922 r.

Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych, różne wydania.

Dziennik Zarządzeń i Rozkazów, nr 7, 1 VI 1935 r.

Felsztyn T., *Doktryna odwagi czy doktryna nierozwagi*, „Przegląd Piechoty” 1933, z. 10.

⁹⁴ T. Felsztyn, *Wspomnienia osobiste z obrony Lwowa*, „Biuletyn” 1963 (maj), nr 4, s. 11.

- Felsztyn T., *Druga strona Kozielska*, „Wiadomości” (Londyn) 1948, nr 21.
- Felsztyn T., *Moja pierwsza bitwa*, Warszawa 1938.
- Felsztyn T., *Mój brat*, „Biuletyn” 1963 (listopad), nr 2.
- Felsztyn T., *O co walczyć będziemy na Zjeździe Lwowskim*, „Praca Strzelecka” 1931, nr 7.
- Felsztyn T., *Wspomnienia osobiste z obrony Lwowa*, „Biuletyn” 1963 (maj), nr 4.
- Generał Władysław Anders. Wybór pism i rozkazów*, oprac. B. Polak, Warszawa 2009.
- Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 2: *Zagłada. Marzec–czerwiec 1940*, red. W. Materski, Warszawa 1998.
- Lista starszeństwa oficerów Legionów Polskich*, Warszawa 1917.
- Merwin B., *Z Dulfalvy nad Tagliamento. Z pamiętnika oficera Legionów Polskich 17 II 1918 r. – 23 IV 1918*, Kraków 1918.
- Mord w lesie katyńskim. Przesłuchania przed amerykańską komisją Maddena w latach 1951–1952*, t. 2, oprac. W. Wasilewski, Warszawa 2018.
- Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*, t. 1: *Relacje uczestników*, red. E. Wawrzukowicz, A. Kawalkowski, Lwów 1933.
- Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923.
- Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924.
- Rocznik Oficerski 1928*, Warszawa 1928.
- Rocznik Oficerski 1932*, Warszawa 1932.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1905*, Lwów 1905.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1908*, Lwów 1908.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. IV. Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1909*, Lwów 1909.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. II Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1911*, Lwów 1911.
- Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Wybór materiałów źródłowych*, t. 1: *1–30 listopada 1918 r.*, oprac. B. Polak, Koszalin 2000.

OPRACOWANIA

- Biblioteka Polska*, „Życie. Katolicki Tygodnik Religijno-Kulturalny”, 30 VIII 1953.
- Co słycać w świecie W.F. i P.W.*, „Junak. Tygodniowy ilustrowany organ Woj. Komit. W.F. i P.W. Poznań–Toruń” 1930, nr 4.
- Chwalba A., *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018.
- Fałdowska M., *Obóz jeńców wojennych w Kozielsku (wrzesień–maj 1940)*, Siedlce 2013.
- Felsztyn T., *Doświadczenia taktyczne w bitwie o Monte Cassino*, „Wiadomości Wojskowe 2 Korpusu” 1946, z. 3.
- Felsztyn T., *Dzieje 2 Korpusu*, Londyn 1947.
- Felsztyn T., Mańkowski L., Płużański S., *Wpływ odchyłek tolerancyjnych oraz wad produkcyjnych pocisku karabinowego na własności balistyczne*, „Wiadomości Techniczne Uzbrojenia” 1938, nr 40.
- Felsztyn T., *Rola 2. Korpusu w Kampanii włoskiej*, „Bellona” (Londyn) 1948, z. 4.
- Felsztyn T., *Uzbrojenie piechoty w okresie dwudziestu lat niepodległości*, „Bellona” (Londyn) 1955, nr 3.
- Felsztyn T., *Wychowanie oficera*, „Bellona” 1920, z. 5.

- Felsztyn T., *Wyprawa na Rzęsnę Polską. Z walk lwowskich*, „Wiarus. Pismo dla żołnierzy polskich wydawane przez Komisję Wojskową”, 2 VI 1919, z. 22.
- Felsztyn T., *Ziemia, na której żyjemy*, „Gazeta Niedzielną”, 18 XI 1951, nr 46.
- Felsztyn T., *Z zagadnień podstawy do ciężkiego karabina maszynowego*, „Przegląd Piechoty” 1928, z. 2.
- Gałęzowski M., *Żydzi walczący o Polskę. Zapomniani obrońcy Rzeczypospolitej*, Kraków 2021.
- Gella J., *Ruski miesiąc 1/XI – 22/XI 1918. Ilustrowany opis walk listopadowych we Lwowie z 2 mapami*, Lwów 1919.
- Grodziska K., *Polskie groby na cmentarzach w Londynie*, Kraków 1995.
- Jaczyński S., *Ocaleni od zagłady. Losy oficerów polskich ocalałych z masakry katyńskiej*, Warszawa 2012.
- Jaczyński S., *Zagłada oficerów Wojska Polskiego na wschodzie wrzesień 1939 – maj 1940*, Warszawa 2006.
- Janczak B., *Obozy jenieckie w Griazowcu w latach 1939–1948*, „Łambinowicki Rocznik Muzealny” 2016, t. 39.
- Kilka słów o Szkole Podchorążych Legjonów Polskich*, „Panteon Polski” 1927 (kwiecień), nr 31.
- Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000.
- Konstankiewicz A., *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914–1939*, Warszawa 2003.
- Kronika Miejska*, „Gazeta Lwowska”, 6 II 1935, nr 29.
- Kulczycki J., *Zarys historii wojennej 38-go pułku strzelców lwowskich*, Warszawa 1928.
- Kronika Miejska*, „Gazeta Lwowska”, 6 II 1935, nr 29.
- Markowski D.K., *Dwa powstania. Bitwa o Lwów 1918*, Kraków 2019.
- Nekrologia*, „Kurier Lwowski”, 5 IX 1925, nr 207.
- Nicieja S., *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, Wrocław 1988.
- Odnaczenie obrońców Lwowa*, „Gazeta Lwowska”, 19 IV 1921, nr 88.
- Pałac J., *Zarys historii wojennej 24-go pułku piechoty*, Warszawa 1930.
- Pamięci szlachetnej postaci ś.p. Tadeusz Felsztyna*, „Biuletyn” 1964 (maj), nr 6.
- Petry S., *Lwów 1918. Bitwa o Dworzec Główny*, Przemyśl 2020.
- Pomarański S., *Zarys historii wojennej 1 pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1931.
- Przewoźnik A., Adamska J., *Katyń. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010.
- Rezler-Wasielewska V., *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej*, Opole 2001.
- Rybka R., Stepan K., *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006.
- Szkolenie w Polskim Korpusie Posiłkowym*, „Wiarus. Pismo dla żołnierzy polskich wydawane przez Komisję Wojskową”, 1 II 1918, z. 4.
- Tułacz-Wiśniewski K., *Pieśni poległych z rycinami*, Warszawa 1933.
- Walne zebranie Kolegium Sędziów Strzelecko-Łucznicznych w Polsce*, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” 1933, nr 9.
- Wawer Z., *Armia generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, Warszawa 2012.
- Wawer Z., *Znów w polskim mundurze. Armia Polska w ZSRR, sierpień 1941 – marzec 1942*, Warszawa 2001.
- Wiadomości o lwowianach, Lwowie i Małopolsce Wschodniej*, „Biuletyn” 1962 (listopad), nr 2.
- Zawodny J., *Katyń*, Lublin–Paryż 1989.

Pułkownik Tadeusz Felsztyn (1894–1963) – żołnierz i naukowiec

Celem artykułu jest przedstawienie losów płk. Tadeusza Felsztyna – legionisty, oficera Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, ocalonego z zagłady katyńskiej, powojennego emigranta. Felsztyn pochodził z lwowskiej, zasymilowanej rodziny żydowskiej. Po zdaniu egzaminu dojrzałości podjął studia, które musiał przerwać z powodu wybuchu I wojny światowej. Służył w Legionach Polskich, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości – w Wojsku Polskim. W czasie II wojny światowej dostał się do niewoli sowieckiej, jednak nie został rozstrzelany przez NKWD. Następnie służył w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRS, Armii Polskiej na Wschodzie i 2. Korpusie. Po wojnie zamieszkał w Wielkiej Brytanii. Pułkownik Tadeusz Felsztyn był nie tylko wybitnym oficerem, ale również naukowcem, autorem 22 książek i ok. 60 artykułów z dziedziny uzbrojenia, atomistyki, fizyki i religioznawstwa. Pułkownik należy do tragicznego pokolenia obywateli polskich, którzy walczyli o niepodległość Polski, a po 1945 r. musieli stać się emigrantami.

SŁOWA KLUCZOWE

Lwów, Legiony Polskie, Wojsko Polskie, Polskie Siły Zbrojne,
Griazowiec, Związek Sowiecki, nauka, szkolnictwo, uzbrojenie, emigracja,
Wielka Brytania

Colonel Tadeusz Felsztyn (1894–1963) – a Soldier and Scientist

The purpose of the article is to present the fate of Colonel Tadeusz Felsztyn – a legionnaire, an officer of the Polish Army and Polish Armed Forces in the West, a survivor of the Katyn massacre and post-war emigrant. Felsztyn came from an assimilated Jewish family from Lvov. After passing his matriculation exam, he undertook studies, which he had to interrupt due to the outbreak of World War I. He served in the Polish Legions, and after Poland regained its independence – in the Polish Army. During World War II he was imprisoned by the Soviets but he was not executed by the NKVD. Then, he served with the Polish Armed Forces in the USSR, the Polish Army in the East and the Polish II Corps. After the war, he settled down in the UK. Colonel Tadeusz Felsztyn was not only an outstanding officer but also a scientist, the author of 22 books and approximately 60 articles in the field of armaments, atomic science, physics and religion. The Colonel belongs to the tragic generation of Polish citizens who fought for Poland's independence and had to become an emigrant after 1945.

KEYWORDS

Lvov, Polish Legions, Polish Army, Polish Armed Forces, Gryazovets, Soviet Union, science, education, armament, emigration, United Kingdom

BARTOSZ JANCZAK – doktor nauk humanistycznych, historyk, prawnik, absolwent Uniwersytetu Opolskiego, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi. Autor książki *Pułkownik Julian Janowski (1886–1970) – oddany służbie i rodzinie*. Zajmuje się biografistyką wojskową, dziejami kawalerii II Rzeczypospolitej, historią Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w czasie II wojny światowej ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Armii Polskiej na Wschodzie, 2. Korpusu oraz jednostek Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie. Autor kilku artykułów poświęconych tym kwestiom. Stypendysta Fundacji Lanckorońskich i Polish Aid Foundation Trust.

BARTOSZ JANCZAK – doctor of humanities, historian, lawyer, graduate of the University of Opole, employee of the Historical Research Office branch of the Institute of National Remembrance in Łódź. Author of the book *Pułkownik Julian Janowski (1886–1970) – oddany służbie i rodzinie* [Colonel Julian Janowski, 1886–1970 – dedicated to service and family]. His fields of interest are military biographies, the history of the cavalry of the Second Polish Republic, the history of the Polish Armed Forces in the West during World War II with particular emphasis on the history of the Polish Army in the East, the Polish II Corps and the units of Polish Army in the Middle East. Author of several articles on the above-mentioned issues. Scholarship holder from the Lanckoroński Foundation and the Polish Aid Foundation Trust.